KONKURRENCE- OG FORBRUGERSTYRELSEN

NOTAT

26. juli 2011
BYS
4/0120-0401-0074
CHJ, HK, MEM

PwC's overtagelse af Grant Thornton

KONKURRENCE- OG FORBRUGERSTYRELSEN

ØKONOMI- OG ERHVERVSMINISTERIET

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen modtog d. 24. maj 2011 en anmeldelse af en fusion mellem revisionsselskaberne PwC og Grant Thornton, jf. konkurrencelovens § 12 b. Anmeldelsen var fuldstændig den 17. juni 2011.

1. Transaktionen

Fusionen gennemføres ved, at PwC overtager Grant Thornton. Overdragelsen gennemføres som en anpartserhvervelse, hvor PricewaterhouseCoopers Statsautoriseret Revisionsaktieselskab, som ejer PwC, erhverver samtlige anparter i Grant Thornton mod kontant betaling til sælger.

PricewaterhouseCoopers Statsautoriseret Revisionsselskab og PwC vil opnå enekontrol med Grant Thornton, jf. konkurrencelovens § 12 a, stk. 1, nr. 2)

2. Parterne og deres aktiviteter

PwC er en ledende aktør inden for levering af følgende ydelser i Danmark:

1) Revisions- og regnskabsydelser, der omfatter revision af regnskaber for danske virksomheder samt forskellige former for tilknyttede ydelser, f.eks. risikostyring, intern- og systemrevision samt "revisionserklæringer" vedrørende budgetter og koncerninterne transaktioner mv.

2) Skatterådgivning og skatteservice, der – ud over beregning af skyldig skat – tillige omfatter mere strategisk rådgivning f.eks. generationsskifte, moms, fusioner og opkøb (M&A) samt transfer pricing-forhold.

3) Anden rådgivning, der bl.a. omfatter gennemførelsen af fusioner, corporate finance, systemimplementering, outsourcing, anden ledelsesmæssig rådgivning, bogføring og HR-tjenester.

PwC er endvidere det fælles brand, som anvendes over for kunder og samarbejdspartnere. Juridisk er PwC organiseret under selskabet PricewaterhouseCoopers Statsautoriseret Revisionsaktieselskab. I det følgende omtales selskabet som "PwC".

Grant Thornton leverer samme ydelser som PwC med undtagelse af ledelsesrådgivning på konsulentbasis.

PwC og Grant Thornton er begge medlemmer af internationale netværk af revisionsvirksomheder samlet under henholdsvis PricewaterhouseCoopers International Ltd. og Grant Thornton International Ltd, som markedsføres under hver deres fælles brands, hhv. ”PwC/PricewaterhouseCoopers” og ”Grant Thornton”.

Netværkene varetager forskellige koordinerende opgaver (herunder videndeling, licensejerskaber og standardisering). Udover løbende at stå for videndeling gennemfører netværkene en række audits af de nationale medlemmer. Endelig henviser netværkene sager mellem medlemmerne. Henvisning af sager mellem medlemmerne sker altid efter instruks fra kunden.

Som led i fusionen afvikles forbindelsen til Grant Thornton International Ltd. og de øvrige medlemmer af Grant Thornton-netværket.

3. Jurisdiktion

PwC’s omsætning i Danmark for det seneste regnskabsår var på DKK 1,5 mia. Grant Thornton’s omsætning i Danmark for det seneste regnskabsår var på DKK 0,2 mia. Til sammen havde PwC og Grant Thornton en omsætning på DKK 1,7 mia. i Danmark.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen skal således vurdere den anmeldte fusion mellem PwC og Grant Thornton, da parternes omsætning overstiger omsætningstærsklerne i konkurrencelovens § 12, stk. 1, nr. 1.

PwC’s overtagelse af Grant Thornton i Danmark er ikke omfattet af EU fusionsreglerne, idet parternes omsætning ikke opfylder fusionsforordningens omsætningstærskler i artikel 1.

4. Det relevante marked

For at vurdere om en fusion hæmmer den effektive konkurrence, er det nødvendigt at afgrænse det eller de relevante markeder, som fusionen kan berøre.

Det relevante marked består af henholdsvis et produktmarked og et geografisk marked, der skal afgrænses hver for sig på grundlag af undersøgelse af efterspørgsels- og udbudssubstitution og eventuelt den potentielle konkurrence, jf. konkurrencelovens § 5 a, stk. 1.

4.a. Det relevante produktmarked

EU-praksis:
EU-praksis har defineret en række markeder i forbindelse med levering af revisionsydelser. Kommissionen har i sin praksis defineret følgende produktmarkeder:

1) Revisions- og regnskabsydelser til børsnoterede og store virksomheder[1] (som omfatter revidering af regnskaber og levering af regnskabsrelaterede ydelser).

2) Revisions- og regnskabsydelser til små og mellemstore virksomheder[2] (som omfatter revision af regnskaber og levering af regnskabsrelaterede ydelser).

3) Skatterådgivning og skatteservice[3] (som omfatter egentlig skatteberegning, dvs. opgørelse af skyldig skat og mere strategisk skatterådgivning).

4) Ledelsesrådgivning[4].

5) Likvidations- og konkursassistance[5] mv. (som omfatter likvidation af selskaber, som er under konkursbehandling, dvs. opgaven som kurator).

6) Corporate finance-rådgivning[6].

7) Juridisk rådgivning[7] (som omfatter juridisk rådgivning evt. via et integreret advokatfirma).

---

[1] Kommissionens beslutning af 20. maj 1998, sag IV/M.1016 – Price Waterhouse/Coopers & Lybrand, Kommissionens beslutning af 5. september 2002 sag Comp/M.2816-Ernst & Young /Andersen France, Kommissionens beslutning af 1. juli 2002, sag Comp/M.2810-Deloitte & Touche/Andersen UK og Kommissionens beslutning af 27. august 2002, sag Comp/M.2824-Ernst & Young/Andersen Germany.

[2] Kommissionens beslutning af 20. maj 1998, sag IV/M.1016 – Price Waterhouse/Coopers & Lybrand, Kommissionens beslutning af 5. september 2002 sag Comp/M.2816-Ernst & Young /Andersen France, Kommissionens beslutning af 1. juli. 2002, sag Comp/M.2810-Deloitte & Touche/Andersen UK og Kommissionens beslutning af 27. august. 2002, sag Comp/M.2824-Ernst & Young/Andersen Germany

[3] Se note 1 og 2.

[4] Kommissionens beslutning af 20. maj 1998, sag IV/M.1016 – Price Waterhouse/Coopers & Lybrand og Kommissionens beslutning af 1. juli 2002, sag Comp/M.2810-Deloitte & Touche/Andersen UK.

[5] Kommissionens beslutning af 20. maj 1998, sag IV/M.1016 – Price Waterhouse/Coopers & Lybrand.

[6] Se note 1 og 2.

[7] Kommissionens beslutning af 5. september 2002 sag Comp/M.2816-Ernst & Young /Andersen France og Kommissionens beslutning af 27. august. 2002, sag Comp/M.2824-Ernst & Young/Andersen Germany.

Dansk lovgivning:
Dansk lovgivning implementerer en række EU-regler på revisions- og regnskabsområdet, men lovgivningen indeholder også bestemmelser, som adskiller sig i forhold til en række andre EU-lande.

Revisor skal være uafhængig af de enkelte kunder. Det har bl.a. udmøntet sig i en bestemmelse i revisorlovens § 26, hvorefter ingen revisor eller revisionsvirksomhed må generere mere end 20 pct. af sin samlede omsætning fra en enkelt kunde.

Store virksomheder skal i deres regnskab offentliggøre det samlede honorar for regnskabsåret til den revisionsvirksomhed, der udfører den lovpligtige revision, jf. årsregnskabslovens § 96, stk. 2. Honoraroplysningerne skal specificeres i honorar for lovpligtig revision, for andre erklæringsopgaver med sikkerhed, for skatterådgivning samt for andre ydelser.

Det har endvidere indtil 2005 været et lovkrav, at børsnoterede virksomheder skulle vælge to revisorer. Bestemmelsen er ophævet nu, men der er fortsat børsnoterede selskaber, som vælger to revisorer.

Dertil kommer, at revision af børsnoterede virksomheder, jf. årsregnskabslovens § 135 a, stk. 2, er forbeholdt statsautoriserede revisorer, mens øvrige virksomheder også kan revideres af registrerede revisorer.

Parternes afgrænsning af produktmarkedet:
Parterne er indholdsmæssigt enige i Kommissionens definition af markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser og ønsker ikke at anfægte Kommissionens sondring mellem på den ene side børsnoterede/store virksomheder og på den anden side små og mellemstore virksomheder. Parterne finder dog, at det i dansk kontekst ud fra navnlig efterspørgselsmæssige grunde er mere relevant alene at sondre mellem de største virksomheder i Danmark i forhold til små og mellemstore virksomheder. Parterne foreslår en opdeling mellem de 100 største og de øvrige virksomheder i Danmark baseret på Børsens DK Top 1.000 oversigt over de største danske virksomheder målt på omsætning.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens afgrænsning af produktmarkedet:
På baggrund af Kommissionens praksis og styrelsens markedsundersøgelse er det styrelsens vurdering, at der i nærværende sag kan afgrænses tre overordnede produktmarkeder bestående af:

1) Revisions- og regnskabsydelser
2) Skatterådgivning og skatteservice
3) Anden rådgivning, der bl.a. omfatter de afgrænsede produktmarkeder i pkt. 4) – 7) i Kommissionens praksis, jf. ovenfor.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens vurdering har koncentreret sig om markedet for revisions- og regnskabsydelser. Styrelsen vil i den foreliggende sag ikke foreta-

ge en vurdering af fusionens virkninger på markederne for skatterådgivning og skatteservice samt anden rådgivning, idet parternes markedsstyrke på disse to markeder ikke giver anledning til betænkeligheder. Styrelsen vil derfor heller ikke foretage en afgrænsning af markedet for skatterådgivning og skatteservice eller af markedet for anden rådgivning.

Med hensyn til markedet for revisions- og regnskabsydelser, så viser Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens markedsundersøgelse en tydelig forskel på efterspørgselsmønstret hos de største virksomheder i Danmark sammenlignet med øvrige virksomheder.

Styrelsen har undersøgt efterspørgselsforholdene hos revisionsselskabernes kunder ved at tage udgangspunkt i Børsens Business magasins liste med ”Guide til Toppen af dansk erhvervsliv” og ”Børsens DK TOP 1000” fra september 2010. Denne liste rangordner de 1000 største danske virksomheder efter størrelsen af deres omsætning i 2009 (DKK mio.). Styrelsen har sendt spørgeskemaer til et bredt udsnit af disse virksomheder. Besvarelserne er opdelt i to grupper efter størrelsen af virksomhedernes årsomsætning. Besvarelser fra de 100 største virksomhederne med en årsomsætning på DKK 4 mia. og derover (i det følgende betegnet ”Top100-virksomhederne”) er samlet i en gruppe, mens svarene fra de øvrige virksomheder med en mindre omsætning er samlet i en anden.

Top100-virksomhederne finder, at kun et fåtal af store revisionsselskaber kan leve op til de krav, de stiller til leverandører af revisions- og regnskabsydelser. Blandt disse revisionsselskaber anføres Deloitte, KPMG, PwC samt Ernest & Young. Enkelte virksomheder nævner Grant Thornton og ganske få andre selskaber. Andre revisionsselskaber end de her nævnte vil i henhold til svarene på styrelsens markedsundersøgelse ikke leve op til Top100-virksomhedernes krav og vil ikke uden videre kunne komme i betragtning ved disse virksomheders valg af revisor. Dette billede bekræftes ved gennemgang af den kreds af revisionsvirksomheder, der siden 2006 har været inviteret til at give tilbud, når de største virksomheder udbød deres revisions- og regnskabsopgaver.

Som vigtige kriterier for deres valg af revisionsselskab fremhæver Top100-virksomhederne især hensyn til ydelsernes kvalitet, revisionsselskabets internationale netværk samt i et vist omfang deres branchekendskab. Prisen for udførelse af opgaven tillægges mindre vægt.

Virksomhederne uden for Top100 finder, at væsentligt flere end de ovenfor nævnte virksomheder kan komme i betragtning, når de skal udpege revisor. Ved deres valg af revisor lægger disse virksomheder også i væsentlig højere grad end tilfældet var for Top100-virksomhederne vægt på prisen og på brancheerfaring. Kvaliteten af revisors ydelser er også vigtig men prioriteres ikke så højt som hos Top100-virksomhederne. Revisionsselskabets tilknytning til et internationalt netværk tillægges mindre vægt.

Markedsundersøgelsen viser også, at Top100 virksomhederne sjældent skifter revisionsselskab. Virksomhederne anvender samme revisionsselskab over en årrække, fra 6 år og helt op til 12 år og derover, og når de skifter sker det helt overvejende fra et af de 4 store revisionsselskaber til et andet af de 4 store revisionsselskaber.

Undersøgelsen viser således en tydelig forskel i efterspørgslen hos Top100 virksomhederne og de øvrige virksomheder. De største virksomheder har stærke præferencer for en snæver kreds af udbydere ved valg af revisionsselskab. Det betyder, at det er svært for revisionsselskaber, som ikke allerede er aktive over for Top100-virksomhederne at få adgang til dette marked, fx ved at tilbyde lave priser.

På baggrund af resultaterne fra markedsundersøgelsen finder styrelsen, at der kan afgrænses et produktmarked for levering af revisions- og regnskabsydelser til Danmarks største virksomheder.

Styrelsen har ikke taget endelig stilling til, hvorledes Danmarks største virksomheder skal afgrænses i denne sammenhæng. Det er svært at vurdere, hvor snittet præcist skal lægges og dermed, hvorvidt det alene er de 100 største virksomheder, der indgår i dette marked, eller om yderligere et antal virksomheder skal medregnes. Det er imidlertid ikke afgørende for vurderingen i denne sag at fastlægge en helt præcis grænse for de største virksomheder, idet styrelsen vurderer, at der kan afgrænses et produktmarked for levering af revisions- og regnskabsydelser til Danmarks største virksomheder omfattende i hvert fald Top100-virksomhederne.

Styrelsen vil derfor til brug for vurdering af fusionens virkninger anvende det snævreste produktmarked; levering af revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomheder, for at sikre, at fusionen ikke på det snævreste produktmarked kan hæmme den effektive konkurrence betydeligt.

Markedet for revisions- og regnskabsydelser kan således opdeles i to:

1) Markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til de største danske virksomheder
2) Markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til de øvrige danske virksomheder.

Styrelsens undersøgelser af markederne er baseret på en sondring mellem virksomhederne i Top100, jf. Børsens DK Top 1000 oversigt, og øvrige virksomheder.

4.b. Det relevante geografiske marked

Det følger af EU-praksis[8], at de fleste relevante markeder inden for revisionsområdet herunder de tre overordnede forretningsområder, jf. ovenfor, og markedet for

[8] Kommissionens beslutning af 20. maj 1998, sag nr. IV/M.1016 – Price WaterHouse/Coopers & Lybrand, Kommissionens beslutning af 27. august 2002, sag nr. Comp/M.2824 – Ernst & Young/Andersen Germany, Kommissionens beslutning af 1. juli 2002, sag nr. Comp/M.2810-Deloitte & Touche/Andersen (UK) og Kommissionens beslut-

levering af revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomheder anses for nationale.

Kommissionen afgrænser således i sin praksis nationale geografiske markeder for regnskabs- og revisionsydelser, skatterådgivning og skatteservice, ledelsesrådgivning samt likvidations- og konkursassistance. Kommissionen anfører i sin praksis, at der både er nationale og internationale aspekter i forbindelse med corporate finance-rådgivning men lader afgrænsningen af det geografiske marked stå åben.

Parterne anfører, at de oplever, at de fleste markeder – i en dansk kontekst – er bredere end Danmark men er enige i udlægningen af EU-praksis og i, at det relevante geografiske marked derfor som udgangspunkt er Danmark.

Det er på baggrund af EU-praksis Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens vurdering, at de fleste relevante markeder inden for revisionsområdet herunder de 3 overordnede forretningsområder, jf. ovenfor, geografisk kan afgrænses til Danmark

For så vidt angår levering af revisions- og regnskabsydelser til Danmarks største virksomheder omfattende i hvert fald Top100 viser styrelsens markedsundersøgelse, at danske virksomheder efterspørger ydelser fra danske revisionsvirksomheder samt, at de største virksomheders efterspørgsel er ensartet for hele Danmark. Henset hertil samt til EU-praksis og til, at der gælder en række nationale lovgivningskrav som både påvirker efterspørgselssiden (lovpligtig revision) og udbudssiden (revisorers faglige kvalifikationer og regulering for etablering af revisionsfirmaer i de forskellige medlemsstater), er det Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens vurdering, at markedet for revisions- og regnskabsydelser til de største danske virksomheder er nationalt og kan afgrænses til Danmark.

Den geografiske afgrænsning har ikke betydning ved vurderingen for markederne for levering af revisions- og regnskabsydelser til virksomheder uden for Top100-virksomheder, skatterådgivning og -service samt for anden rådgivning. Den geografiske afgrænsning for disse markeder kan derfor stå åben.

4.c. Konklusion på markedsafgrænsning

På baggrund af EU-praksis samt markedsundersøgelsen kan det relevante produktmarked afgrænses til levering af revisions- og regnskabsydelser til Danmarks største virksomheder omfattende i hvert fald Top100-virksomhederne.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen vurderer endvidere, at det geografiske marked for levering af revisions- og regnskabsydelser til disse virksomheder på baggrund af styrelsens markedsundersøgelse, EU-praksis samt en række nationale lovgivningskrav kan afgrænses til Danmark.

---

ning af 5. september 2002, sag nr. Comp/M.2816 – Ernst & Young France/Andersen France.

Den geografiske afgrænsning har ikke betydning for vurderingen for markederne for levering af revisions- og regnskabsydelser til virksomheder uden for Top100-virksomheder, skatterådgivning og -service samt for anden rådgivning. Den geografiske afgrænsning for disse markeder kan derfor stå åben.

5. Vurdering

PwC's overtagelse af Grant Thornton indebærer horisontale overlap på de tre overordnede forretningsområder revisions- og regnskabsydelser, skatterådgivning og skatteservice samt anden rådgivning med undtagelse af ledelsesrådgivning på konsulentbasis, som Grant Thornton ikke leverer.

Styrelsen vil i den foreliggende sag ikke foretage en vurdering af fusionens virkninger på markederne for skatterådgivning og skatteservice samt anden rådgivning, idet parternes markedsstyrke på disse to markeder ikke giver anledning til at antage, at fusionen skulle kunne have negative virkninger på disse to markeder.

Parterne er i nærværende fusion ikke til stede på markeder, der er vertikalt forbundne.

5.1. Parternes stilling på markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser

Først vurderes fusionens virkninger på markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomhederne. Dernæst vurderes virkningerne på markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til øvrige danske virksomheder.

Markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomheder
Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens markedsundersøgelse viser, at markedsandelene for revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomhederne fordeler sig, som anført i tabel 1.

Tabel 1. Virksomhedernes markedsandele 2008-10

	2010 (pct.)	2009 (pct.)	2008 (pct.)
KPMG	21-40	21-40	21-40
PwC	**21-40**	**21-40**	**21-40**
Deloitte	21-40	21-40	21-40
Grant Thornton	**<10**	**<10**	**<10**
Ernest & Young	<10	<10	<10
Øvrige	<2	<2	<2
I alt	100	100	100
PwC & GT	**21-40**	**21-40**	**21-40**

Kilde: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens markedsundersøgelse

Ikke-koordinerede virkninger
Markedet er karakteriseret ved en relativ høj koncentration. De tre revisionsselskaber, KPMG, PwC og Deloitte, har alle markedsandele mellem 21 og 40 pct. og klart højere markedsandele end de øvrige aktører på dette marked. Grant Thornton og de øvrige udbydere på dette marked har i sammenligning hermed små andele.

PwCs overtagelse af Grant Thornton vil dog kun øge PwCs markedsandel beskedent, og PwC vil ikke dermed opnå en markedsandel, der overstiger Deloittes eller KPMGs mærkbart.

Virksomhederne beholder normalt samme revisor flere år, men en del af kunderne bringer med jævne mellemrum revisoropgaven i udbud, hvor konkurrenterne har adgang til at fremsætte bud på lige vilkår. Styrelsens undersøgelser viser endvidere, at overtagelsen af Grant Thornton ikke fjerner noget vigtigt konkurrencepres fra markedet.

Der foreligger heller ikke oplysninger om andre forhold, det giver anledning til konkurrencemæssige betænkeligheder som følge af ikke-koordinerede virkninger.

Der er på den baggrund styrelsens vurdering, at fusionen ikke vil hæmme konkurrencen betydeligt på dette marked som følge af ikke-koordinerede virkninger.

Koordinerede virkninger
De tre store revisionsselskabers markedsandele har været nogenlunde konstante i perioden 2008-10, jf. tabel 1. Det gælder også, hvis man ser på forholdene over en lidt længere periode 2006-10. Med PwCs overtagelse af Grant Thornton forsvinder en af de aktuelle udbydere på dette marked, og dermed kommer de tre store virksomheder til at dække en endnu større andel af det samlede marked.

De tre selskabers nogenlunde lige høje markedsandele over en længere periode kombineret med, at markedsandelene er klart højere end de øvrige udbyderes giver anledning til at overveje, om fusionen vil kunne hæmme den effektive konkurrence betydeligt ved at forøge sandsynligheden for, at de største revisionsselskaber kan koordinere deres adfærd.

Efter EU-praksis opstilles tre kriterier (Airtours-betingelserne), der skal være opfyldt, for at koordineret adfærd kan være bæredygtig. Disse tre betingelser er følgende:

1) Høj gennemsigtighed/kontrol af afvigelser fra koordineringen: Det skal være muligt for markedets aktører at holde øje med hinanden. Gennemsigtighed i markedet er vigtig for, at virksomhederne – uden at aftale det – kan finde et referencepunkt for deres adfærd og for, at de hver især kan opdage afvigelser derfra.

2) Troværdig gengældelse/trusler: Der skal eksistere troværdige gengældelsesmekanismer, som kan iværksættes over for konkurrenter, der afviger fra den koordine-

rede adfærd. Dermed vil konkurrenterne hver især have incitament til ikke at afvige fra den koordinerede adfærd fx ved at sænke priserne.

3) *Ingen modvægte/ingen reaktioner fra konkurrenter og kunder:* Der må ikke eksistere modvægte i form af konkurrenter eller kunder, der kan destabilisere den koordinerede adfærd. Sådanne modvægte kan fx være nye konkurrenter, der kan træde ind på markedet med en aggressiv prispolitik og dermed bryder den koordinerede adfærd. Det kan også være ressourcestærke kunder, der kan udøve et væsentligt og generelt pres på priserne for de virksomheder, der deltager i den koordinerede adfærd.

I nærværende sag er det særligt den høje koncentration på markedet, aktørernes nogenlunde lige store markedsandele over en længere periode, adgangsbarriererne, de stabile markedsforhold, hvor Top100-virksomhederne efterspørger nogenlunde samme ydelser fra deres revisor fra år til år, og kun skifter revisionsselskab med flere års mellemrum, der giver anledning til en nøjere vurdering af, hvorvidt fusionen skaber eller styrker fusionen sandsynligheden for koordinerede virkninger.

Høj gennemsigtighed/kontrol af afvigelser fra koordineringen

Udbuddet af revisions- og regnskabsydelser til Top100-virksomhederne er koncentreret på ganske få virksomheder, jf. tabel 1. De kan ret let orientere sig om konkurrenternes forhold, idet oplysninger om hvilke revisionsselskaber, der reviderer de store selskabers regnskaber mv. er offentligt tilgængelige. De vil ligeledes have et vist overblik over priserne, idet store virksomheder er forpligtet til i deres regnskaber at offentliggøre honoraroplysninger for revision mv. specificeret efter nærmere retningslinier. Endvidere er der blandt Danmarks største virksomheder fortsat enkelte, der anvender 2 revisionsselskaber. Anvendelse af 2 revisionsselskaber fremmer gennemsigtigheden, idet disse 2 selskaber hver for sig, vil få nøje indblik i hinandens arbejde inkl. honorarsætningen.

Gennemsigtigheden fremmes yderligere ved, at ydelserne har en række fælles træk. Revisionsopgaver kræver således, at revisor gennemfører en række nogenlunde ensartede undersøgelser og opgørelser, og der er udarbejdet en række fælles standarder og vejledninger for udførelse af disse opgaver. Styrelsens markedsundersøgelse viser, som nævnt, også, at næsten samtlige adspurgte kunder betragter ydelserne fra revisionsselskaberne i tabel 1 som substituerbare.

Gennemsigtigheden skal vurderes under hensyn til, at Top100-virksomhederne kun sjældent skifter revisionsselskab. Når virksomhederne beholder samme revisionsselskab i 6-12 år eller mere, bliver det relativt enkelt at få overblik over markedssituationen og ændringer i den.

Dette gælder selvom en del af kunderne blandt Top100-virksomhederne med jævne mellemrum udbyder revisions- og regnskabsydelserne. For det første afholdes disse udbud ikke hvert år men med flere års mellemrum. Dernæst er det hovedsageligt kun de samme store revisionsselskaber, der inviteres til at afgive bud. Endelig viser styrelsens undersøgelse og oplysninger fra parterne, at der kun har været få skift

mellem revisionsselskaberne i Top100, og at de bevægelser, der har været, primært er sket mellem de 4 største revisionsselskaber.

Den høje koncentration på markedet, hvor tre store revisionsselskaber over en periode på i hvert fald 5 år har opretholdt stabile og høje markedsandele, den stabile efterspørgsel og den relativt høje gennemsigtighed betyder, efter styrelsens vurdering, at det vil være muligt for markedets aktører at holde øje med hinanden, at finde et referencepunkt for deres adfærd samt muligt for dem hver især at opdage afvigelser derfra.

Det er dermed styrelsens vurdering, at den første Airtours-betingelse er opfyldt.

Troværdige trusler/gengældelse:

Styrelsens undersøgelser viser, at det er vanskeligt at iværksætte troværdige foranstaltninger over for revisionsselskaber, der afviger fra en bestemt adfærd. Top 100-virksomhederne vælger revisor på deres generalforsamling, der som hovedregel kun afholdes en gang årligt. I praksis udskiftes revisionsselskabet kun med flere års mellemrum. Styrelsens undersøgelser viser, at virksomhederne beholder samme revisionsselskab i 6-12 år eller længere. Dette betyder, at evt. skridt til at vinde kunder fra en konkurrent først vil kunne have effekt efter nogen tid. Det gør truslen om gengældelse mindre umiddelbar og dermed også mindre afskrækkende.

Top100-virksomhederne sender med mellemrum opgaverne med levering af revisions og regnskabsydelser i udbud, hvor en kreds af revisionsselskaber opfordres til at give tilbud. Revisionsselskaberne kan markedsføre sig med henblik på at komme med blandt de selskaber, der bliver indbudt til at afgive tilbud, men deltagerkredsen og udvælgelsen sker efter parametre, der suverænt bestemmes af kunden. Denne proces betyder, at det kan være vanskeligt målrettet at svare igen på evt. afvigelser fra en bestemt adfærd.

Dertil kommer, at de parametre, som virksomhederne tillægger særlig vægt ved deres valg af revisor, er forhold som revisorteamets kvaliteter, revisionsselskabets netværk og branchekendskab. Pris spiller en sekundær rolle. Det er vanskeligt ud fra de primære konkurrenceparametre at udforme slagtilbud, der kan målrettes bestemte kunder med henblik på at kunne overtage dem fra konkurrenterne.

Dette betyder samlet, at eventuelle disciplinerende foranstaltninger i tilfælde af afvigelser fra bestemt adfærd først kan iværksættes med væsentlig forsinkelse og med usikkert resultat.

Endelig skal det tages i betragtning, at for de store revisionsselskaber kan truslen ved at risikere at miste en nøglekunde ikke antages at have nogen styrende effekt på deres adfærd. Bortset fra nogle helt få store kundeforhold, så repræsenterer langt de fleste kunder isoleret set kun mindre markedsandele. Det potentielle tab ved at miste et kundeforhold er som helhed begrænset. Derved bliver truslen om at konkurrenterne iværksætter gengældelse ved at give nøglekunder ekstra favorable tilbud ikke afskrækkende.

Der er heller ikke identificeret andre realistiske muligheder for at iværksætte gengældelsesskridt, der kan virke afskrækkende.

Samlet set er det således styrelsens vurdering, at der ikke foreligger muligheder for troværdig gengældelse, og at fusionen ikke i væsentlig grad vil bevirke, at mulighederne herfor øges.

Det er dermed styrelsens vurdering, at den 2. Airtours-betingelse ikke er opfyldt.

Modvægte (potentiel konkurrence/stærke kunder):
På den ene side er markedet karakteriseret af visse adgangsbarriere, der i vidt omfang bunder i Top100-virksomhedernes efterspørgsel. Kunderne lægger vægt på forhold som ydelsernes kvalitet (revisorteamets kompetencer), revisionsselskabets internationale netværk og branchekendskab. Kunderne finder, at kun et fåtal af revisionsselskaberne, nemlig i hovedsagen dem, der er anført i tabel 1, opfylder de krav, Top100-virksomhederne stiller i disse henseender. Andre revisionsselskaber vil have vanskeligt ved inden for en kortere periode at overbevise kunderne om, at de opfylder de samme krav.

Det betyder, at der ikke vil være udsigt til, at en evt. koordineret adfærd sættes under pres, fordi nye udbydere let vil kunne gå ind på markedet, såfremt de etablerede udbydere sætter prisen op.

På den anden side findes der flere store og ressourcestærke kunder i Top100-markedet, herunder globale virksomheder, som kan virke som modvægte til eventuelle koordinerede virkninger. Ved vurdering heraf skal man imidlertid tage i betragtning, at prisen spiller en mindre rolle for kundernes valg af revisionsselskab. Selskaberne har ressourcemæssigt grundlag for at fungere som modvægt mod evt. koordinerede virkninger i form af fx højere priser, men der kan være tvivl om, hvorvidt de i praksis vil reagere på dem.

Det er dermed styrelsens vurdering, at det tvivlsomt, hvorvidt den 3. Airtours-betingelse er opfyldt.

Der er imidlertid ikke anledning til at undersøge dette yderligere, idet det er en forudsætning, at alle 3 Airtours- betingelser er opfyldt for at en koordineret adfærd kan være bæredygtig. Idet den 2. betingelse ikke er opfyldt, vil de 3 Airtours-betingelser således ikke være opfyldt

Det er på den baggrund samlet styrelsens vurdering, at fusionen ikke vil hæmme konkurrencen betydeligt på dette marked som følge af koordinerede virkninger.

Markedet for levering af revisions-og regnskabsydelser til virksomheder uden for Top100-virksomhederne

På dette marked findes betydeligt flere udbydere af revisions- og regnskabsydelser end på Top100-markedet. PwCs og Grant Thorntons markedsandele er betydeligt lavere.

Efter styrelsens vurdering er der derfor ikke grund til at antage, at fusionen på dette marked vil kunne hæmme den effektive konkurrence betydeligt, navnlig som følge af skabelsen eller styrkelsen af en dominerende stilling.

Markederne for skatterådgivning og skatteservice samt anden rådgivning
På markederne for skatterådgivning og skatteservice samt anden rådgivning har parternes samlede position efter fusionen ikke givet anledning til at antage, at fusionen skulle kunne hæmme konkurrencen betydeligt. PwCs og Grant Thorntons markedsandele på disse markeder er begrænsede, idet der findes flere andre væsentlige aktører, herunder også nogle aktører, som ikke er revisionsvirksomheder.

7. Konklusion

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsens undersøgelse viser samlet set, at markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til Danmarks største virksomheder omfattende i hvert fald Top100-virksomhederne er et koncentreret marked, hvor KPMG, PwC og Deloitte før fusionen havde nogenlunde lige høje markedsandele. De øvrige aktører på dette marked inkl. Grant Thornton havde begrænsede markedsandele. Fusionen øger koncentrationen i nogen grad.

Det er dog styrelsens vurdering, at den samlede virkning af fusionen på dette marked ikke vil indebære, at den effektive konkurrence hæmmes betydeligt, navnlig som følge af skabelsen eller styrkelsen af en dominerende stilling.

På markedet for levering af revisions- og regnskabsydelser til virksomheder uden for Top100, samt markederne for skatterådgivning og –service samt anden rådgivning har PwC og Grant Thornton efter fusionen ikke en sådan stilling, at der er grundlag for at antage, at fusionen vil kunne hæmme den effektive konkurrence væsentligt, navnlig som følge af skabelsen eller styrkelsen af en dominerende stilling.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen har derfor godkendt fusionen, jf. konkurrencelovens § 12 c, stk. 1 og 2.